

Een winkel in de buurt? Kleinhandel en kleinhandelaren in Maastricht, 1680-1805.

Erwin Steegen

Recent is het onderzoek naar detailhandel in de vroegmoderne tijd meer in de aandacht komen te staan. Studies over consumptiegeschiedenis hadden aangetoond dat zich belangrijke veranderingen voordeden in de verbruiksgewoonten in de zeventiende en achttiende eeuw. Er wordt in dit verband verwezen naar het bestaan van de zogenoemde “consumer revolution”. In dit proefschrift over detailhandel wordt de rol van kleinhandelaren onderzocht in de verspreiding en marketing van consumptiegoederen; op welke wijze wisten winkeliers zich te positioneren tussen de productie van goederen enerzijds en de consument anderzijds? De geschiedenis van de kleinhandel staat nog in zijn kinderschoenen en bevat daarom thema's die nog niet zijn behandeld of onderbelicht zijn gebleven. Bovendien vormen de huidige bevindingen over detailhandel in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden slechts het resultaat van terreinverkennde studies.

In de bestaande internationale literatuur over kleinhandel in de pre-industriële periode werd tot nu toe weinig aandacht besteed aan de ontwikkeling van de verkeersinfrastructuur en de communicatiemogelijkheden in relatie met de evolutie van kleinhandelssystemen. In dit onderzoek gingen we hier dieper op in. Het onderzoek beslaat de periode 1680 tot 1805. Hierin grepen de meest opvallende en vergaande veranderingen in consumptiegedrag plaats. Toch wordt ook aandacht besteed aan een langer tijdsperspectief vertrekkend vanaf de late Middeleeuwen. Deze lange termijnanalyse verschilt van de meeste andere studies over kleinhandel. Verder wordt ook gekeken naar de sociale verhoudingen tussen de kleinhandelaren onderling en het welvaartsniveau dat werd bereikt. Ten slotte onderzoeken we welke verkoopstrategieën winkeliers ontwikkelden.

Dit onderzoek behelst een detailstudie over de stad Maastricht, die vanuit een aantal factoren te verklaren valt. Maastricht was in de vroegmoderne tijd één van de belangrijkste vestingsteden in West-Europa en huisvestte een groot en internationaal samengesteld garnizoen. Bovendien werd de stad een aantal keren door vreemde troepen bezet. Verder was de grensstad Maastricht gesitueerd in een staatkundig sterk verdeelde regio en op het snijpunt van drie taalgebieden (Duits, Frans en Nederlands). Ligging, internationale contacten en het omvangrijke garnizoen dat voor winkeliers een belangrijke consumentengroep vormde, maakt van Maastricht een interessant onderzoeksobject voor een studie over detailhandel.

In hoofdzaak bestaat het onderzoeksmateriaal uit drie bronnenbestanden. Het eerste betreft het archief van het kramersambacht dat over een lange periode loopt van de Middeleeuwen tot 1796. De leden van kramersambachten lieten zich in tegenstelling tot die van de meeste andere ambachtsgilden niet met de productie van goederen in: zij kochten waren aan met het doel deze aan de verbruiker te verkopen. Ondanks de misleidende term ‘kramer’ verhandelden deze ambachtsleden via een winkelruimte. Het kramersambacht kan dan ook worden beschouwd als het ambacht van de detailhandelaren of winkeliers. Een tweede bronnenbestand bestaat uit archiefmateriaal met betrekking tot de inning van accijnzen op genotsmiddelen, zoals koffie, thee en tabak (1730-1762). Als laatste bron worden hier de patentregisters uit de Franse Tijd in combinatie met ‘de volkstelling van 1802’ genoemd.

De resultaten geven aan dat het aantal leden van het kramersambacht vanaf ca. 1680 vermeerderde, met als meest opvallende periode de ledenontwikkeling tussen 1745 en 1795. Aangevoerd kon worden dat de transportinfrastructuur en het communicatieverkeer in de achttiende eeuw uitbreiding onderging, gedeeltelijk zelfs werd afgestemd op het distributie

van kleinhandelswaar en dat de goederenstroom naar het Midden-Maasgebied, waarin Maastricht zich situeerde, een grotere variatie kende aan het einde van de onderzochte periode in vergelijking met 1680.

De sociale verhoudingen tussen de leden van het kramersambacht wijzigden eveneens. Dit leidde ertoe dat er een groep kramers bestond die nauw verbonden was met de corporatieve organisatie en vaak meerdere generaties winkeliers uitmaakte, en een tweede groep die van bij de registratie als lid van het ambacht weinig interesse toonde om nauw betrokken te raken bij de corporatieve structuren en gebruiken. Vrouwen als zelfstandig winkelier braken vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw door, maar bleven een minderheid vormen op het totale aantal kramers. Immigranten in Maastricht die een winkel openden kwamen vaker voor; in de achttiende eeuw tot zelfs meer dan 40 procent van het jaarlijkse aantal nieuwe winkeliers. De meerderheid van deze immigranten was echter wel afkomstig uit de onmiddellijke omgeving van Maastricht.

Winkeliers behoorden tot de sociale middenlaag en de betere middengroepen. De sociaal-economische posities vertoonden soms grote verschillen. Toch was het aantal winkeliers in de laagste sociale categorie klein, net zoals dat het geval was voor de gefortuneerde kleinhandelaren. Eén van de opvallendste verkoopstrategieën die detailhandelaren ontwikkelden in de achttiende eeuw was het aan huis leveren van kruidenierswaren, zoals koffie of thee, op het omliggende platteland. Hiermee wordt duidelijk dat winkeliers handig hadden weten in te spelen op de gewijzigde consumptiegewoonten in het achterland. De kleinhandelsscène in de vroegmoderne tijd was complex en tijdens de late zeventiende en achttiende eeuw onderhevig aan verandering. Deze ontwikkelingen verliepen eerder geleidelijk en brachten geen volledig vernieuwd kleinhandelssysteem na 1680 teweeg.

CV

Erwin Steegen studeerde geschiedenis aan de Vrije Universiteit Brussel en volgde nadien de interuniversitaire opleiding GGS Hedendaags Documentbeheer en Archivistiek.

Aansluitend startte hij als aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen het promotieonderzoek naar de detailhandel in de Nieuwe Tijd. Sinds oktober 2003 is hij verbonden aan de Universiteit Maastricht en werkt er aan een ontsluitings- en digitaliseringsproject van plakkaten uit de periode 1580-1795.